

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

Meryem Çakır Kantarcıoğlu, *Erken Cumhuriyet'te Devlet ve Köy İlişkisi Dirlik, Düzen, Asayiş,*

İstanbul: İletişim Yayınları, 2025, 9789750538834, 380 s.

Mehmet Benli*

Meryem Çakır Kantarcıoğlu'nun 2022 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yönetim Bilimleri kürsüsünde tamamladığı "Cumhuriyetin Kuruluş Döneminde Köy Kanunu ve Devlet-Köy İlişkisi" başlıklı doktora çalışmasına dayanarak hazırladığı eseri köylü imparatorluklarında devlet-köylü ilişkilerinin hangi dinamikler üzerinden şekillendiğini, ulus-devlet anlayışının bu ilişkilerde yarattığı dönüşümü, gelenek ile modernleşme arasındaki çatışmanın taşradaki yansımalarını ve Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde köy ile merkez arasındaki ilişkileri incelemektedir. Kitap güvenlik politikaları, çağdaşlaşma hedefleri, tarımsal artığın paylaşımı ve uluslaşma sürecinin kırsal toplum üzerindeki etkilerine ilişkin sorulara cevap aramaktadır. Eser, 442 sayılı Köy Kanunu'nun ulus inşasını gerçekleştirmek, ülkenin bütünleşmesini sağlamak, coğrafi düzeni oluşturmak ve ekonomik birliği temin etmek amacıyla çıkarıldığını ileri sürmektedir. Yazar, tezini temellendirebilmek için dönemin siyasi ve toplumsal dinamiklerinin birlikte ele alınması, devlet-köylü ilişkilerinin ise yalnızca devlet merkezli değil, köylülerin perspektifinden de incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Köylülerin düzenli belge üretme imkânına sahip olmamasını önemli bir kaynak sorunu olarak gören yazar, bu eksikliği arşivlerde yer alan köylü dilekçelerinden yararlanarak gidermeyi amaçladığını ifade etmektedir.

* Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul/Türkiye, m.benli73@gmail.com, orcid.org/0009-0001-8306-5947.

Kitap üç ana bölümden oluşmaktadır. Yazar, Giriş bölümünde erken Cumhuriyet dönemi çalışmalarının çoğunlukla siyasi, iktisadi ve hukuki düzenlemelere odaklandığını, toplumsal boyutun ise ihmal edildiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda eser, 1924 tarihli Köy Kanunu'nun devlet-köylü ilişkilerine etkilerini, yasal ve kurumsal düzenlemelerin yanı sıra kırsal alanda ortaya çıkan toplumsal tepkiler üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Yazara göre, köyler üzerine geniş bir literatür bulunmasına rağmen, 442 sayılı Köy Kanunu'nun ulus-devletleşme sürecindeki rolünün kamu yönetimi perspektifinden yeterince ele alınmaması, devlet-köylü ilişkilerinin bazı yönlerinin görünmez kalmasına yol açmıştır.

Eserin “Nüfus ve Gündelik Yaşam” başlıklı birinci bölümünde ulus-devletleşme süreci, farklı toplulukların belirli ölçütler çerçevesinde bir araya getirilmesi ve aralarındaki mekânsal ve zamansal mesafelerin azaltılması olarak ele alınmaktadır. Yazar, toplumu “nüfus”, mekânı ise “yönetmel örgütlenme alanı” olarak tanımlamakta; vatandaşlaştırma sürecinin bu iki unsurun birleşimiyle ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişle birlikte yönetsel anlayışta yaşanan dönüşümün 442 sayılı Köy Kanunu ile somutlaştığını¹ ve halkın “tebaa/reaya/hane” iken yurttaşlar toplamından oluşan “ulus”a dönüştüğünü savunmaktadır.² Ayrıca uluslaşma sürecinde nüfusun kayıt altına alınması ve bütünleşik bir iç piyasa oluşturulmasının önem kazandığını belirtmekte, Cumhuriyet'i Osmanlı'dan devralınan yapısal sorunları aşmaya yönelik bir girişim olarak değerlendirmektedir. Bu çerçevede Cumhuriyet, önceki dönemin devamı ve daha ileri bir aşaması olarak konumlandırılmaktadır.³

Eserin Osmanlı'daki devlet-köylü ilişkilerini “hükmetme”, Cumhuriyet dönemindekileri ise “yönetme” anlayışıyla açıklaması ve Osmanlı toplumunu haklardan yoksun bir kitle olarak tanımlamasına⁴ karşın Osmanlı Kanunnameleri başta olmak üzere birçok yasal belge hatta Kanun-ı Esasî'de açıkça tebaa haklarının düzenlenmiş olması, yazarın iddialarını tartışmalı kılmaktadır.⁵ Tuna Vilâ-

1 Meryem Çakır Kantarcıoğlu, *Erken Cumhuriyet'te Devlet ve Köy İlişkisi Dirlik, Düzen, Asayiş*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2025, s. 26.

2 *a.g.e.*, s. 31.

3 *a.g.e.*, s. 31-33.

4 *a.g.e.*, s. 47-49.

5 “**Madde 8-** Devleti Osmaniye tabiyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din ve mezhepten olur ise olsun bilaistisna Osmanlı tabir olunur ve Osmanlı sıfatı kanunen muayyen olan ahvale göre istihsal ve izae edilir. **Madde 9-** Osmanlıların kâffesi hürriyet-i şahsiyelerine malik ve aherin hukuku hürriyetine tecavüz etmemekle mükelleftir. **Madde 10-** Hürriyet-i şahsiye her türlü taarruzdan masundur. Hiç kimse kanunun tayin ettiği sebep ve suretten maada bir bahane ile mücazat olunamaz. **Madde 17-** Osmanlıların kâffesi huzur-ı kanunda ve ahvali

yet Nizamnâmesine göre taşra meclisleri⁶ ve muhtar seçimleri⁷ Osmanlı'da da yönetsel katılımın bulunduğunu göstermektedir. Yazarın, 1933 yılında kadınlara muhtar seçilme hakkının verilmesini kadınların hükmedilmekten yönetilmeye geçişi olarak yorumlaması ve bu süreçte yaşananlara ilişkin iddiaları tartışılmalıdır.⁸ Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin "hükmetmeden yönetmeye" şeklinde keskin bir dönüşüm olarak sunulması, tarihsel süreklilikleri ve kademeli değişimleri yeterince yansıtmamaktadır. Eserde, 442 sayılı yasanın köylülere yüklediği sorumluluk ve angaryaların yeterince değerlendirilmemesi,⁹ modernleşme politikalarının taşradaki etkilerinin ve uygulamadaki güçlüklerin göz ardı edilmesine yol açmıştır. Ayrıca eserde köylülerin eğitim ve sağlık alanındaki tutumlarının ağırlıklı olarak kültür ve inançlarla¹⁰ açıklanması yapısal sorunları geri planda bırakırken¹¹ veriler arasındaki uyumsuzluklar da eserin ampirik temelini zayıflatmaktadır.

Kitabın "Toprak ve Mekân" başlıklı ikinci bölümünde, ulus-devletin nüfusu belirli bir vatan üzerinde örgütleyebilmek amacıyla köy sınırlarını yeniden düzen-

diniye ve mezhebiyeden maada memleketin hukuk ve vezâifinde mütesavidir." Bkz. Prof. Dr. A. Şeref Gözübüyük - Prof. Dr. Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri 1839-1980*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982, s. 28-29.

- 6 Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu Yerel Yönetim Metinleri*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 7.
- 7 İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareler (1840-1880)*, Ankara, TTK Yayınları, 2020, s.100. Ayrıca Bkz. Bilâl Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İstanbul, İşaret Yayınları, 1992, s. 218-219.
- 8 "Kadın hakları için mücadele edemedi" tezinin hâkim olduğu Kemalist tarihyazımı ile öncü cumhuriyetçi feministlerin toplumun belleğinden silinmesi sağlandı." Bkz. Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, İstanbul, Metis Yayınları, 2019, s. 23. Yazarın, kadınların İslam şeriatından kaynaklandığını ileri sürdüğü hak kaybının giderilmesi için neden 1924'ten 1934'e kadar beklendiğini açıklamaması, önemli bir mantıksal ve tarihsel çelişki oluşturmaktadır. Bkz. Kantarcıoğlu, *Erken Cumhuriyet'te Devlet ve Köy İlişkisi Dirlük, Düzen, Asayiş*, s. 53.
- 9 442 sayılı Köy Kanunda, köylüler için 37 "zorunlu" ve 31 "gönüllü" (ancak istenirse yerel idareciler tarafından zorunlu hâle getirilebilen) iş öngörmektedir. Bkz. A. Şükrü Alptekin, *Köyün Kitabı*, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1938, s. 11-16.
- 10 Eserin birçok yerinde ülkede siyaset ve sağlık gibi alanda yaşanan sorunların kaynağı olarak şeriat ve ulama gösterilmiştir. Bkz. Kantarcıoğlu, *Erken Cumhuriyet'te Devlet ve Köy İlişkisi Dirlük, Düzen, Asayiş*, s. 58, 93, 99.
- 11 Bu dönemde kaleme alınan eserlerde 1950 yılından sonra nadiren, o da büyük köylerde ilk kez köylü doktor ve ebeyi görmüş olabilirler, değerlendirmesini yapmıştır. (Not: Eser erken Cumhuriyet dönemi köylüleriyle ilgili önemli veriler içermektedir.) Bkz. Mehmet Nuri Alpay, *Köy Dâvâmız ve Köyün İç Yüzü*, Ankara, Örnek Matbaası, 1952, s. 19.

lediği ve bu sürecin “birleştirmek için ayırmak ve bölmek” işleviyle somutlaştığı savunulmaktadır.¹² Yazar, Osmanlı dönemindeki sınır belirleme yöntemlerinin Cumhuriyet döneminde terk edildiğini ileri sürmektedir.¹³ Ancak Cumhuriyet dönemi tapu ve sınır belirleme uygulamaları büyük ölçüde Osmanlı döneminin devamı niteliğindedir.¹⁴ Yazar, tarımda sınır ihtilaflarının demokratikleşme sonrasında artmasını makineleşmeyle açıklarken, tek parti döneminin siyasal ve idari koşullarının köylülerin hak arama imkânlarını ne ölçüde sınırladığını sorgulamaktadır.¹⁵ Yazarın, Cumhuriyet döneminde köylülerin toprak taleplerinin önemli ölçüde karşılandığı¹⁶ yönündeki iddiası ise tartışmalıdır.¹⁷

Kitabın “Yönetim” başlıklı üçüncü bölümünde yazar, devletin taşrada dirlik, düzen ve asayiş sağlama görevini muhtarlar tarafından verildiğini söylemekte ve muhtarlığı taşradaki idari kontrol araçlarından biri olarak değerlendirmektedir.¹⁸ Yazarın muhtarlığın ortaya çıkışını merkezi yönetimin taşraya müdahalesi şeklinde açıklaması, Osmanlı Devletinde muhtarlık kurumunun ortaya çıkışını açıklamakta yetersizdir.¹⁹ Kitaba göre Cumhuriyet döneminde seçme ve seçilmede vergi şartının kaldırılması, köylülerin yönetime katılımını artırmış ve muhtarlığı merkezi siyasetle bütünleştirmiştir.²⁰ Muhtarların merkezi idarenin denetimi altında bulunması ve vali ile kaymakamların yerel yönetimler üzerindeki belirleyici etkisi nedeniyle muhtarlık seçimlerinin ve muhtarların temsiliyet işlevinin büyük ölçüde zayıfladığı gerçeği yeterince dikkate alınmamıştır.²¹ Yazarın tespitine

12 Kantarcıoğlu, *Erken Cumhuriyet'te Devlet ve Köy İlişkisi Dirlik, Düzen, Asayiş*, s. 130-133.

13 *a.g.e.*, s. 140-143.

14 İbrahim İnci, “Atatürk Dönemi Türkiye’inde Toprak Mülkiyet Dağılımı İle İlgili Bazı Düzenlemeler,” *Journal of Turkish Research Institute*, cilt 44, 2011, s. 351; <https://izlik.org/JA45TC44DP>.

15 BCA, 539-220318/2132828/2, 26 Ocak 1948, s. 3-5.

16 Kantarcıoğlu, *Erken Cumhuriyet'te Devlet ve Köy İlişkisi Dirlik, Düzen, Asayiş*, s. 178-179.

17 Cem Emrence, *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 62-63. Ayrıca Bkz. BCA, 30/10/0/0- 50/324/40, 18 Ağustos 1942. Ayrıca Bkz. BCA, 30/10/0/0-65/436/2, 24 Şubat 1941, s. 1. Savaş nedeniyle geciken Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun tartışılması, çok partili sürecin başlamasında etkili olmuştur. Bkz. Sinan Yıldırım, *Türkiye’de Köylülüğün Sosyal Tarihi (1945-1960)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021, s. 71.

18 Kantarcıoğlu, *Erken Cumhuriyet'te Devlet ve Köy İlişkisi Dirlik, Düzen, Asayiş*, s. 280.

19 Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, s. 218-219.

20 Kantarcıoğlu, *Erken Cumhuriyet'te Devlet ve Köy İlişkisi Dirlik, Düzen, Asayiş*, s. 309.

21 Muhammed Sarı, “442 Sayılı Köy Kanunu Çerçevesinde Cumhuriyet Dönemi Köye Yönelik Çalışmalar”, *Tarih Okulu Dergisi*, cilt 7, sayı XIX, Eylül 2014, s. 516; <https://doi.org/10.14225/JOH603>. Ayrıca Bkz. Sıddık Sami Onar, “Köyün Organları ve Teşkilatı”, *Köy Sosyolojisi Okuma Kitabı*, ed. Oğuz Arı, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1985, s. 13. Bkz. BCA, 490/01/0/0-239/948/1, 03 Haziran 1947, s. 9. Ayrıca Bkz. “Her Tarafa C.H. P. Adayları Büyük Çoğunluk Kazandı”, *Ulus*, 1 Mart 1947. Bkz. “Muhat İntihabı” *Milliyet*, 20 Aralık 1932.

göre, Osmanlı Devleti'nde mürur tezkeresiyle sınırlandırılan seyahat özgürlüğü, 1921'de kaldırılmış ve Cumhuriyet döneminde bu hak anayasal güvence altına alınmış ancak muhtarlara köye gelen ve giden kişileri denetleme yetkisi verilerek nüfus hareketleri kontrol altında tutulmuştur.²² Eserde erken Cumhuriyet döneminde uygulanan köycülük politikalarının köylülerin seyahat ve yerleşme özgürlüklerini sınırlandırdığı gerçeğine ise değinilmemiştir.²³

Kitap köylülerin temel sorunlarının Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devredildiğini,²⁴ Cumhuriyet yönetiminin bu sorunları tam olarak çözemese de devlet-köy ilişkilerinde önemli değişiklikler gerçekleştirdiğini ileri sürmektedir.²⁵ Cumhuriyetin ilanı ile birlikte nüfus, mekân ve yönetim alanlarında standartlaştırmaya dayalı yeni bir düzen kurulmuş ve bunu gerçekleştirmek için Merkezi İstatistik Dairesi, iskân politikaları ve 442 sayılı Köy Kanunu gibi araçlardan yararlanılmıştır. Yazara göre Köy Kanunu yönetsel birliği sağlamanın temel araçlarından biri olurken muhtar da devletin köydeki temsilcisi ve "ajanı" konumuna getirilmiştir.²⁶

Müellif, Cumhuriyet yönetiminin özellikle 1930'lu yıllarda Osmanlı geçmişinden ayrışmayı hedeflediğini,²⁷ Türkleştirme ve medenileştirme politikalarının bu süreçte iç içe geçtiğini belirtmektedir.²⁸ Ayrıca köylülerin çeşitli uyum ve direnç stratejileri geliştirdiğini belirtmekte,²⁹ devleti de farklı çıkar gruplarının etkileşimiyle şekillenen dinamik bir yapı olarak değerlendirmektedir.³⁰ Yazarın, köylülerin günümüzde doğal kaynakları koruma konusundaki duyarlılığını Köy Kanunu ve Cumhuriyet idaresinin dönüştürücü etkisiyle açıklaması³¹ da tartışmaya açıktır. Bu yaklaşım, çevre bilincinin oluşumunda etkili olan toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel süreçleri yeterince dikkate almayan indirgemeci bir yorum niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle değerlendirme, Osmanlı dönemini olum-

22 Kantarcıoğlu, *Erken Cumhuriyet'te Devlet ve Köy İlişkisi Dirlik, Düzen, Asayiş*, s. 313.

23 "Aslında buradaki temel gizli köylülerin şehirlere göç ettirilmesinin engellenmesi ve kırsal bölgelerin yapısal olarak yaşanılır hale getirilmesidir." Bkz. Rıdvan Kızılkaya, "Köycülüğün İdeoloğu Nusret Kemal Köymen'in Köycülüğü Üzerine", *Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, cilt 1, sayı 2, 2020, s.162; <https://izlik.org/JA93CZ59NC>.

24 Kantarcıoğlu, *Erken Cumhuriyet'te Devlet ve Köy İlişkisi Dirlik, Düzen, Asayiş*, s. 47-48.

25 *a.g.e.*, s. 112, 115, 120, 124, 127.

26 *a.g.e.*, s. 281.

27 *a.g.e.*, s. 51.

28 *a.g.e.*, s. 236.

29 *a.g.e.*, s. 354-357.

30 *a.g.e.*, s. 356.

31 *a.g.e.*, s. 357.

suzlayan ve Cumhuriyet modernleşmesini doğrusal bir ilerleme süreci olarak ele alan ideolojik bir perspektifin etkisini yansıtmaktadır.

Yazar, erken Cumhuriyet dönemi devlet-köylü ilişkilerini karşılıklı etkileşim temelinde incelemeyi amaçlasa da çalışma büyük ölçüde devletin ve Kemalist aydınların köye yönelik düşünceleri üzerinden şekillenmiş, köylülerin bakış açıları ve deneyimlerine ise sınırlı yer verilmiştir. Modernleşmeci perspektifin etkisiyle Cumhuriyet dönemi çoğu zaman ilerlemenin doğal bir aşaması olarak sunulurken, köylülerin karşılaştığı ekonomik ve toplumsal sorunlar yeterince sorgulanmamıştır. Ayrıca jandarma, tahsildar, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi devlet-köylü ilişkilerinin somut boyutları ile köylülerin gündelik yaşam deneyimleri yeterince ele alınmamıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Demokrat Parti'nin köylülerden gördüğü desteğin nedenleri ile 1945 sonrası muhtarlık seçimlerinin köylerde yarattığı değişimler yeterince incelenmemiştir. Köylülerin ağır yükümlülükler altında yaşadığı sorunlar da sorgulanmamıştır. Ayrıca resmî kaynakların ağırlıklı kullanılması, köylülerin şikâyet ve taleplerini yansıtan belgelere sınırlı yer verilmesi, sözlü tarih çalışmalarının yapılmaması ve döneme ışık tutacak bazı kaynaklardan yeterince yararlanılmaması, yazarın girişte ortaya koyduğu hedeflerin tam olarak gerçekleşmediğini göstermektedir. Sonuç olarak eser, erken Cumhuriyet dönemi devlet-köy ilişkilerine dair önemli tespitler sunmakla birlikte, kaynak kullanımı ile yöntem ve kapsam arasındaki ilişkinin yeterince kurulamaması nedeniyle eksiklikler barındırmaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.